

NECATİ AKTAŞ-İSMET BİNARK, *El-Arşiv el-^çOsmâni: fihris şâmil li-vesâ'ik el-devle el-^çOsmâni el-mahfûza bi-dâr el-vesâ'ik el-tâbi'a li-ri'âse el-vüzerâ' bi-İstanbul* (Ottoman Archives: Başbakanlık Arşivi İstanbul), Tercüme: Salih Sadawi Salih; İşraf ve Takdim: Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarihi, Sanatı ve Kültürü Araştırma Merkezi-İstanbul ile Arşiv ve Yazmalar Merkezi-Umman Üniversitesi yayınlarındandır, Amman 1406 H./1986 M., A-Ş+522 sahife.

Son zamanlarda Osmanlı Arşivlerine verilen değer gittikçe artmakta ve bu konuda çeşitli makale ve eserler yayınlanmaktadır. Osmanlı Arşivlerinin önemine dikkatimizi çeken ilk Avrupalı Leopold von Ranke (Ottoman and Spanish Empires in the 16th and 17th centuries, trs. W. W. Kelly, 1843, 312 sahife) olmuştur. Her ne kadar Imre Karacson (A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717-1803, Budapest 1914, ve török magyar oklevéltár 1533-1789, Budapest 1914) İstanbul'da, Jan Grzegorzewsky (Zsidzyllatow rumelijskich epoki Wyprawy Wiedensarkief, Lwow 1912) Sofya'da ve Ciro Truhelka (makaleleri için bkz. süreli yayınlardan Glasnik Zemaljskog mureja Bosdi; Hercegovini) Saraybosna'da arşiv çalışmalarında von Ranke'den sonra gelmiş iselerse de Osmanlı Arşivlerinin bilhassa Başbakanlık Arşivinin değeri araştırmacılara, kapıları açıldıktan sonra bariz bir şekilde belirlemeye başlamıştır. A. Şeref ("Evrak-ı 'atika ve vesâ'ik-i tariyemiz", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* I, Nisan 1326) ve L. Fekete (Arşivin Ön Vazifeleri, Ankara 1937) bu işin öncülüğünü yapmışlardır diyebiliriz.

Başbakanlık Arşivindeki dökümanların şimdiye kadar ancak cüzi bir kısmı tasif edilebilmiştir. Ancak son zamanlarda tasnif işi oldukça hızlandırılmış ve devlet işe son derece önem vermeye başlamıştır. Tasnif edilen dökümanlar cüzi de olsa büyük bir sayıya ulaşmış ve dolayısıyla araştırmacıları yönlendirecek kılavuzlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kılavuzlardan ilki Mithat Sertoğlu (*Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955, XV + 90 sahife) tarafından yayınlanmış, ve daha sonra Atilla Çetin tarafından bir kılavuz daha kaleme alınmıştır (*Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1979, XVI + 171 sahife). Burada tanıttığımız kılavuz ise Necati Aktaş ve İsmet Binark tarafından Türkçe olarak hazırlanmış ve Salih Sadawi Salih tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu eserin Osmanlı Arşivlerine yabancı kalan Arap tarihçilerini yakınlştırıcı bir rol oynayacağını ümit ederiz. Eseri takdim eden Muhammed Adnan al-Bakhit Arap tarihçilerinin arşivlerimize yabancı kalmalarını iki sebebe bağlamaktadır; Arap araştırmacılarının Osmanlıca veya Türkçe bilmeleri ve 20. yüzyılda çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalan Türk-Arap ilişkileri. Daha son zamanlara kadar Osmanlı dönemi Arap tarihini yazan araştırmacılar Avrupa dillerinde yayınlanan eserlerden yararlanıyorlardı. Abdulcelil al-Temimi ve Adnan al-Bakhit gibi bir kaç araştırmacı Osmanlı Arşivlerinden daha henüz yararlanmaya başlayan tarihçilerin öncülerindendirler.

Eseri bir önsöz yazan Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Arşivlerinin önemine değinmekte ve arşivlerdeki vesikalarnın Osmanlı İmparatorluğu yönetimine giren devletlerin tarihleri açısından paha biçilmez değerini belirtmektedir. Ekmeleddin İhsanoğlu ayrıca Osmanlı Arşivlerinde muhafaza edilen vesikalarnın yüz milyon civarında olduğunu ve Arapçaya tercüme edilen bu kılavuzun Hüseyin Ömer Yurdöven tarafından bilgisayara aktarıldığını yazmaktadır.

Burada tanıtımını yaptığımız kılavuz on ayrı bölüme ayrılmış olup bu bölümlerde yer alan bilgiler Osmanlı Merkez Teşkilatı, Başbakanlık Arşivinin Tarihçesi, geçirdiği merhaleler, Arşivde mevcut tasnifler, Mühimme Defterleri ile Tapu Tahrir Defterleri gibi önemli defterler hakkında bizi bir nebze de olsa aydınlatmaktadır.

Kılavuzu yakından incelediğimizde muhteviyatı hakkında genel olarak şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

İlk bölümde Osmanlı Devletinin merkezî teşkilatı ve özellikleri (s. 3) başlığı altında Divân-ı Hümayûn, Bâb-ı 'Alî, Bâb-ı Defteri ve Defterhâne ile bunların çeşitli kalemleri hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde Hazine-i Evrakın (s. 37) yani Arşivin 1954 yılına kadar geçirdiği tarihi gelişim merhaleleri hakkındadır.

Üçüncü bölümde Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti dönemlerinde (s. 47 ve 65) Arşivin tasnifi hakkında bir ön bilgi verildikten sonra dördüncü bölüme geçilmiş ve bu bölümde Hatt-ı Hümayûn (s. 85), Ali Emiri (s. 87), İbnü'l-Emin (s. 89), Cevdet (s. 91), Fekete (s. 93), Kâmil Kepeci (s. 94), Maliyeden Müdevver Defterler (s. 99), Yıldız Arşivi (s. 108), Millî Emlaktan Devralınan Vesikalar ve Defterler (s. 115), Devlet-i Şura Arşivi (s. 118), Maliyeden Müdevver Vakfiyeler (s. 122), Müzehheb Fermanlar (s. 124), Sicill-i Umumi Defterleri (s. 125) Hazine-i Hassa Memur ve Müstahdemlerinin Sicil ve Maş Defterleri (s. 126) ve Haritalar (s. 127) tasniflerinin her biri hakkında ayrı ayrı kısa bilgiler verilmiş ve bu tasniflerin kapsamına giren vesikalar belirtilmişlerdir.

Bundan sonraki yani beşinci bölümde Mühimme (s. 133), Ahkâm (s. 165), Bâb-ı Asafi (s. 215), ve Tapu Tahrir (s. 339) defterleri hakkında bazı bilgilere yer verildikten sonra bu defterlerin kapsadığı defter ve dokümanların tarih ve numaraları birer liste halinde yazılmıştır.

Altıncı bölümde Divân-ı Humâyûn (s. 393) ve Bâb-ı Asâfi (s. 395) vesikaları hakkında kısa bilgiler ve bu vesikaların listesi bulunmaktadır.

Yedinci bölümde Bâb-ı 'Alî Evrak Odası Arşivi ve bu arşivin kapsamına giren vesikalar hakkında bilgi ve bu vesikaların listesi verilmiştir (s. 413).

Sekizinci bölümde Arşivde halen sürdürülen tasnif çalışmalarına ve kullanılan kodlama sistemine yer verilmiş ve Bâb-ı Asâfi ile Bâb-ı Defteri için kullanılan kodların listeleri yapılmıştır.

Dokuzuncu bölümde Osmanlı Arşiv terimleri (s. 463) ve Arşivden yararlanmak istiyen gerek yabancı ve gerekse Türk araştırmacılarda aranan şartlar, bibliyografya ve index bulunmaktadır.

